

Кыштообаева Б.К., Султаналиева Ш.К., Алтымышбек кызы А.

*Кыштообаева Бактыгүл – магистрант, С. Нааматов атындагы НМУ
Султаналиева Шайыркүл – п.и.к., доцент, С. Нааматов атындагы НМУ
Алтымышбек кызы А. – магистрант, С. Нааматов
атындагы НМУ*

ЭМПАТИЯ ПЕДАГОГДУН КЕСИПТИК ӨНҮГҮҮСҮНҮН МОТИВАЦИЯЛЫК ФАКТОРУ КАТАРЫ

ЭМПАТИЯ КАК МОТИВАЦИОННЫЙ ФАКТОР ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГА

EMPATHY AS A MOTIVATIONAL FACTOR FOR PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF A TEACHER

***Аннотация.** Бул макалада мугалимдин кесиптик маанилүү сапаты катары эмпатиянын көрүнүшүнүн маселелерине кенен кайрылат.*

***Аннотация.** В данной статье рассматривается вопрос появления эмпатии как важного профессионального качества педагога.*

***Abstract.** In this article, the issue of the emergence of empathy as an important professional quality of a teacher is considered.*

***Түйүндүү сөздөр:** Эмпатия, эмоционалдык абалды түшүнүү, кирүү, эмоционалдык реакция, сезим.*

***Ключевые слова:** Эмпатия, понимание эмоциональных состояний, доступ, эмоциональный отклик, чувство.*

***Key words:** Empathy, understanding of emotional states, access, emotional response, feeling.*

Билим берүү системасына жогорку маданияттуу, өз иш-аракеттерин жана иштерин ой жүгүртүүгө, алдын ала айтууга жана оңдоого жөндөмдүү мугалим керек. жоопкерчиликтүү мугалим-интеллигент, сүйлөөгө гана эмес, башканы угуп, түшүнүүгө жөндөмдүү. Интеллект менен ажырагыс байланышта адеп-ахлак, башканын баалуулуктарын билүү жана урматтоо менен, түшүнүүгө басым жасоо менен, ар бир адамды түшүнүүгө жана баалоого умтулуу. сабырдуулук; мугалимдин баланын абалын сезе билүү жөндөмдүүлүгү, анын инсандыгына көңүл буруу жана кызыгуу мугалимдин эмпатикалык маданиятынын эң маанилүү көрүнүшү болуп саналат.

Психологиялык-педагогикалык изилдөөлөр үчүн эмпатияны мугалимдин инсанынын профессионалдык маанилүү сапаты катары кароо, ал инсандар аралык жагымдуу мамилелерди, билим берүү процессинин субъекттерин калыптандырууга көмөктөшөт жана педагогикалык процесстин натыйжалуулугуна таасирин тийгизет.

Чет элдик теорияда жана практикада эмпатия проблемасына кызыгуу ата мекендикке караганда эрте пайда болгон. XX кылымдын 50-70-жылдарында. Батышта гуманисттик психология кеңири тараган (Т. Липпс, Э. Титченер, А. Комбс, Л. Маслоу, К. Роджерс, Р. Мэй, Э. Даймонд, ж. В. Бронфенбрэннер, Дж. Эган, Г. Этчегоен).

Окумуштуулар эмпатия – баарлашуу процессинде өз ара аракеттенүүнүн, өз ара таасир этүүнүн жана өз ара түшүнүүнүн механизми экендигин, бул окутууда гана эмес, адамдарга таасир көрсөтүү менен байланышкан бардык башка иш-аракеттерде негизги процесс экендигин баса белгилешти.

Орус илиминде эмпатия феноменин изилдөөчүлөр (Т. П. Гаврилова, С. Б. Борисенко, Г. Ф. Михальченко, И. М. Юсупов, О. И. Цветкова, Л. Е. Штайнмец, Т. В. Романова, Е. А. Ичаловская, С.В.Салыкова, Л.В.Веденева, Т.А.Ахрямкина, А.Б.Орлов,) инсандын башка бирөөнүн башынан өткөргөн окуяларына эмоционалдык жооп кайтаруу жөндөмдүүлүгү катары, феномен катары, ал төмөнкүлөр менен мүнөздөлөт: [1]

- эмоционалдык өнүгүү, маектешине эмпатия, эмоционалдык сезимди орнотуу. идентификациялоо, бирдиктүү эмоционалдык толкунга туура келүү, маектешке эмпатия, симпатия жана шериктештик көрсөтүү;

- процесс катары бир адамдын башка бирөөнүн чыныгы жана актуалдуу тажрыйбасына сынсыз эмпатиясы; адамдын профессионалдык маанилүү сапаты катары

- баланы түшүнүү, баланы кандай болсо ошондой кабыл алуу, баланы тарбиялык өз ара аракеттенүүдө өнөктөш катары таануу, балага боорукердик жана эмпатия көрсөтүү;

- инсандын менчиги катары, биринчи кезекте, инсандар аралык баарлашуу жагдайларында көрүнөт.

Билим берүүнү гумандаштыруунун шартында эмпатияга ээ болгон мугалимди даярдоо азыркы учурда актуалдуу милдеттердин жана предметтердин бири болуп саналат. илимий талаштартыштары жана ата мекендик окумуштуулардын ой толгоолору.

Ошол эле учурда эмпатияны калыптандырууга арналган изилдөөлөрдүн жетиштүү санына карабастан, педагогикалык жана психологиялык басылмаларда көйгөйгө бирдиктүү көз караш, курста болочок мугалимдин эмпатиясын эффективдүү өнүктүрүүгө мүмкүндүк берүүчү системалуу мамиле жок анын педагогикалык даярдыгы жөнүндө өзгөчө роль ойноого тийиш.

С.Ю. Головинанын кыскача психологиялык сөздүгүндө эмпатияны эмоционалдык абалды түшүнүү, кирүү, башка адамдын башынан өткөн окуяларга эмпатия катары аныктайт.

Инсандын аны менен баарлашуу учурунда башка инсанда пайда болгон эмоцияларды параллелдүү сезүү жөндөмдүүлүгү [4]

Психологиялык сөздүк, редактору И.М. Кондакова эмпатияны адамдын аны менен баарлашуу процессинде башка адамда пайда болгон эмоцияларды эркисизден сезе билүү жөндөмү деп аныктайт.

Жеке адам аң-сезимдүү башкарууга каршы, башка адамдын маанайын бөлүшө баштайт [2].

С.К. Багадирова өзүнүн эмгектеринде эмпатия терминин эмпатия объектисинин ички дүйнөсүнө анын бардык сезимдери жана тажрыйбасы менен кирүү мүмкүнчүлүгү катары формулировкалайт [4].

Г.М. Андреева эмпатия инсанды түшүнүүнүн өзгөчө жолу жана эмоционалдык реакция деп эсептейт [2]

Психологияда жаңы тенденциялардын жана теориялардын пайда болушу менен эмпатия темасы инсандын өнүгүүсүнө тийгизген таасири жагынан коомду активдүү кызыктыра баштаган. Эмпатия, албетте, абдан маанилүү жеке жана мугалимдин кесиптик сапаттарынын бири болуп саналат.

Мугалимдик кесиптин маңызы – баарлашуу, окутуу, тарбиялоо. Бирок ар бир мугалимде эмпатия сезими өнүккөнбү? Бул сапатты өнүктүрүүгө болобу? керекпи?

Эмпатия процесси ар дайым адамдын эмоционалдык абалында башка жана өзүнүн башынан өткөргөн окуяларынын ортосундагы карама-каршылык болуп саналат. Бирок эмпатия түшүнүгүндө эң негизгиси – бул «башкасынын ордуна» сезүү эмес, «башка менен бирге» сезүү.

Көбүнчө эмпатия түшүнүгү симпатия менен чаташтырылат бул тактап айтканда, билдирүү бир эле - кызыгуунун, боорукердиктин, тартуунун, балким, боорукердиктин көрүнүшү, бирок эмпатия эмес.

Кайрымдуу мугалимди эмпатик деп эсептесе болобу? ага багытталган эмоцияларды билбеген студентке карата? Менимче, боорукердик сезими үчүн бир гана жакшы ниет жетишсиз. Анткени, эмпатия тереңирээк нерсе. Ошондой эле, эң негизгиси, бул процесстин натыйжалуулугу анын шайкештигинен көз каранды.

Педагогикалык эмпатия процесси – бул мугалимдин окуучуну сезе билүү, баланын өнүгүүсүнүн бардык курактык психологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен өзүн анын ордуна жылдыруу, анын кызыгуусун жана тажрыйбасын, коркуу жана кубанычын түшүнүү аны толкунданткан жагдайларды кароо. [5].

Педагогикалык эмпатия билим берүү процессинин зарыл компоненти болуп саналат, ал инсандар аралык мамилелерди орнотууда маанилүү роль ойнойт, бири-бирин түшүнүүгө жардам берет. Э.П. Ильин анын ичинде изилдөө мугалим эмпатия симпатия түрүндө көрүнүп, кесиптик негизги жөндөмү болушу керек деп ырастайт [4].

Т.П. Гаврилова эмпатия балага жылуулукту, ишенимди жана колдоону жаратат дегенге кошулат [2].

А.А. Бодалев жана Т.Д. Каштанова эмпатия сезими адамдардын психикалык саламаттыгы менен байланышта экенин, эмпатиялык сапаттын деңгээли канчалык жогору болсо, башкага болгон кызыгуу жана эмпатия ошончолук жогору болоорун айтат [3].

Мугалим баланын жашоосундагы жол көрсөтүүчү, ага окуудагы ийгилиги, окуу процессине жана мектепти социалдаштырууга болгон оң мамилеси, курдаштары менен болгон мамилеси түздөн-түз көз каранды.

Эмпатия – бул инсандар аралык ийгиликтүү өз ара аракеттенүүнү камсыз кылган, социалдык адаптацияга көмөктөшүүчү жана тарбиялоо жана билим берүү сыяктуу өзүн түшүнүүнү жана өнөктөштүн эмоционалдык сезимин талап кылган ишмердүүлүктүн чөйрөлөрүндө ийгиликти калыптандыруучу социалдык процесс. Демек эмпатия мугалимдин кесиптик жактан маанилүү жеке сапаты болуп саналат.

Э.Ф. Зеер эмпатияны кесиптердин классификациясында –бул психологиялык сапат катары бөлүп көрсөткөн.

Ал муну мугалимдин эң маанилүү, кесиптик жактан маанилүү сапаттарынын бири катары аныктаган [4].

Э.Р. Овчаренко өзүнүн докладында төмөндөгүлөрдү белгилейт: «Заманбап мектептеринде жөн гана кесипкөй мугалим эмес, баланы көрө билген, сезген,

түшүнө алган мугалим керек. Гумандуу мугалим сүйлөөгө эле эмес, башканы угууга жөндөмдүү. Аны эске алуу менен баладагы өзгөрүүлөр ой жүгүртүү жана анын жүрүм-туруму тез өзгөртүүгө жөндөмдүү. Мындай мугалим дайыма тарбиялап, адамдын айрым адамдык сапаттарын көрсөтө алат» [3].

Балага болгон сүйүү сезимин чын ыкластуу жана ачык көрсөтүүгө жөндөмдүү, аны түшүнө билген, сезе билген, бардык индивидуалдык жана психологиялык өзгөчөлүктөрү менен кабыл алган мугалим, эмпатиялык мугалим. Бул мындай адис коё алат дегенди билдирет кесиптик жактан маанилүү максаттарды коюу, аларга жетүү, зарыл болгон учурда тууралоо, кесиптик ишмердигинде тактик жана стратег болуу, байланыш өнөктөшүнүн муктаждыктарын, мүмкүнчүлүктөрүн жана мотивдерин эске алуу, биргелешкен натыйжаларга жетишүү [3].

Педагогикалык адабияттарды талдап көрүп, биз көп тажрыйбалуу мугалимдердин арасында да эмпатия өнүккөн эмес, же ал өнүкпөгөн деген жыйынтыкка келүүгө болот.

Эмпатиясы начар өнүккөн мугалимдер балага карата сылыктык менен мамиле кылышы мүмкүн, көйгөйгө тереңирээк киришпей, жазалай алышат. Алар үчүн студенттин ордуна өздөрүн коюу кыйын же түшүнүү төмөнкү формада көрсөтүлөт: "Менде да ушундай кыйынчылыктар болгон, бирок мен өзүмдү такыр башкача алып жүрдүм" же "сенде баары жакшы эмес экенин түшүнөм".

Биз башкаларга сунуштай турган же өзүбүз ала турган түшүнүүнүн окшош түрлөрү "... тышкы позициядан баа берүүчү түшүнүк.

Бирок кимдир бирөө менин кандай сезимде экенимди же мени көрүп жатканымды түшүнсө, мени талдоо же баалоо каалоосу жок болсо, анда мен бул климатта «гүлдөп», «өсө алам» деп атайт К.Роджерс» [1].

Балдар менен баарлашууда сезимдерин көрсөтүү гана эмес, аларды активдүү талкуулоо, түшүндүрүү, баланын өзүнүн эмоционалдык тажрыйбасын калыптандыруу зарыл. Мугалимдин милдети – бала өзүнүн сезимдери жана коомдогу өз ара аракеттенүүнүн толук кандуу катышуучусу экенин дайыма эске алуу.

Баланы анын дүйнө таанымы, айрым окуяларга психологиялык реакциясы, жүрүм-туруму жана эмоционалдык өзгөчөлүктөрү менен кабыл алуу бала менен ишенимдүү мамиле түзүүгө түз жол болуп саналат.

Тарбиялоо процесстеринде эмпатиянын көрүнүшүнүн маанилүүлүгү жөнүндө билим берүү чөйрөсүн К.Роджерстин изилдөөлөрүнүн натыйжалары көңүл бурууга арзыйт.

Изилдөөгө 600гө жакын мугалим жана 10 миңден ашык студент тартылган. Мугалимдердин эки тобунун жыйынтыгы салыштырылды. Биринчи топ - көбөйгөн мугалимдер окуучуларына боорукердик, экинчи топ - "салттуу" деп аталган мугалимдер жана алардын окуучулары.

Ошентип, биринчи топтун мугалимдери жана студенттери экинчисине салыштырмалуу өз тарбиялануучулары үчүн төмөнкүдөй жыйынтыктарга ээ болушту:

- айкыныраак «Мен-түшүнүгү», позитивдүү өзүн-өзү сыйлоо;
- окуунун жогорку натыйжалары;

- тартипке байланыштуу көйгөйлөр азыраак;
- вандализм фактыларынын азайышы;
- ой жүгүртүү деңгээлинин өсүшү, анын көрүнүшүнүн жеңилдиги;
- чыгармачыл көрүнүштөрдү жогорулатуу;
- жогорку
- агрессивдүү көрүнүштөрдүн бардык түрлөрүн азайтуу; - Ишке келбей калгандардын санын кыскартуу.

Бул бир эле изилдөөгө таянсак дагы, эмпатия мугалимдин инсандык жана кесиптик сапаттарынын зарыл компоненти жана аны өнүктүрүү негизги көйгөйлөрдүн бири экени айкын болот.[19].

Албетте, эмпатиянын көрүнүшү анын көрүнүшүнүн объектиси угуп, түшүнүп, сезип жатканын билсе гана эффективдүү болот.

Билим берүү процессинде эмпатия процесси бар-жоктугун билүү үчүн мугалим менен балдардын ортосундагы байланыш процессиндеги пикирге көңүл буруу жетиштүү. Эмпатия сапаты бар мугалим эмоционалдык пикирди оңой кабыл алат, тарбиялык жамааттын психологиялык маанайын түшүнөт, айрым балдардын окуу процессинен четтетилүүсүн өз убагында байкайт.

Адабияттар:

1. Алехин А. Н. Жеке мамилелер. Эмпатиянын теориясы жана практикасы: монография / А. Н. Алехин, А. В. Курпатов. Москва: Olma Media Групп, 2007. 384 б.
2. Андреева Г. М. Социалдык психология: окуу куралы. жөлөкпул / Г.М. Андреева. М.: Aspect-Press, 2016. 363 б.
3. Астафурова Н.Г. Чыгармачылык потенциалы жогору адамдардагы эмоционалдык чарчоо синдромун эксперименталдык изилдөө / Н.Г. Астафурова
4. Зеер Е. Ф. Кесиптик билим берүүнүн психологиясы: окуу куралы. студенттер үчүн пособие. жогорку окуу жайлары проф. билим берүү / Е. Ф. Зеер. М.:Академия, 2013. 416 б.
5. Эган Дж. Негизги эмпатия коммуникация чеберчилиги катары / Пер. ЖӨНҮНДӨ.Исакова, М. Глушенко // Практикалык психология жана психоанализ журналы,2000. № 1. S. 14–18.